

K. NÉMETH ANDRÁS

Hódoltságkori törökös-balkáni viselethez tartozó átlukasztott érmék Sárszentlőrinc határából

Számolózsetonok Tolna megyében¹

A szekszárdi múzeum egyik múzeumbarát önkéntese, Lückl Ervin Sárszentlőrinc-Alsórácegrespuszta térségében, a Sió nyugati oldalán, egy a környezetéből markánsan kiemelkedő dombon kizántott embercsontok mellett egy csomóban öt nagyméretű, egy-egy helyen átlukasztott 16–17. századi rézérmét talált. 2021. augusztus 4-én a mondott helyen fémdetektoros terepbejárást végeztem, de sem további leleteket, sem embercsontokat nem találtam,² ennek ellenére a leletek alapján megkísérelhetjük meghatározni a lelőhely korát és jellegét.

Előljáróban már itt fontosnak tartok leszögezni néhány módszertani megjegyzést. Tisztában vagyok vele, hogy a hódoltság csaknem másfél évszázada alatt a Balkánról számos különböző etnikumú, vallású és jogállású közösség érkezhetett Magyarország, így Tolna megye területére, ráadásul területenként és időben akár egymást felül is rétegezve. Mivel munkám régészeti szempontú, és bizvást mondhatjuk, hogy Tolna megyében – vagy tágabban akár a Dél-Dunántúlon – a hódoltságkori balkáni népesség (köztük temetőik) régészeti kutatása még gyerekcipőben jár, ezért az elérhető hazai szakirodalomban közölt összes, a balkáni eredetű népességre vonatkozó régészeti párhuzamot felhasználtam, tértől és időtől, illetve az egykori népesség valószínűsíthető (gyakran vitás) eredetétől függetlenül. A tanulmányban a jelenleg ismert régészeti adatok kis száma miatt szándékoltnan hódoltságkori balkáni eredetű népességről írok, és nem törekszem differenciálásra,

¹ A közlemény nem születhetett volna meg a bemutatott tárgyakat összegyűjtő K. Tóth Gábor régész kolléga, valamint Bulla László, Csikós Zoltán, Horváth Csaba, Kántor Miklós, Lückl Ervin, Mészáros Péter, Straubinger József és Wagner Krisztián munkája nélkül. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Numizmatikai gyűjteményében Czövek Attila kalauzolt. A numizmatikai irodalom felkutatásában Tóth Csaba és Varga Máté segített, a Magyarországon hozzáférhetetlen nyugati katalógusok tételszámaint Freek Groenendijk lekötelező segítsége révén ismerem, aki számos zseton azonosításában is segítségemre volt. A kéziratot Varga Máté és Wicker Erika látta el értékes megjegyzésekkel. A tárgyfotókat – ahol külön nem jelöltem – Retkes Tamás készítette. Mindannyiuk munkáját és segítségét köszönöm.

² Munkatárs: Kántor Miklós. Közreműködését köszönöm.

még akkor sem, ha legalább két csoport, a területünkre az 1570-es években érkező (vlahnak, iflák-nak is nevezett) közösségek, illetve a tizenöt éves háború után tömegesen megjelenő, újabb régészeti kutatások alapján immár faluszerű telepeket is létesítő, rácoknak nevezett népesség elkülönítése indokoltnak is tűnhetne az eddigi ismert adatok alapján.³

Lehetséges, hogy megállapításaim a későbbiekben javításra, finomításra szorulnak, és problémásnak tűnhet felszíni gyűjtésből származó, lényegében szórványnak tartható tárgyak alapján azok funkciójáról messzemenő következtetéseket levonni, de ettől függetlenül fontosnak tartottam az anyag közlését, mert a közeljövőben sem várhatunk nagyobb felületű, szisztematikus, tervezett feltárásokat a balkáni népesség különböző csoportjai temetőinek helyén, amellyel az egyes közösségekre jellemző különbségeket régészetileg leírhatnánk, kimutathatnánk.

A LELŐHELY ÉS KÖRNYEZETE

A tárgyak lelőhelye két középkori egyházas falu közelében helyezkedik el: a középkori Csetény falutól alig több mint fél, Egrestől (Alegres, a 16. században Királyegres is) pedig mintegy 1,5 km-re fekszik.⁴ Mindkét település – megannyi környékbeli faluhoz hasonlóan – a 16. század végéig megőrizte magyar lakosságát,⁵ majd a tizenöt éves háború pusztítása után határait a kortársak által rácoknak mondott balkáni népesség szállta meg, ettől kezdve emlegették Egrest a máig is használt Rácegres néven (a ma már csak térképeken fellelhető Alsórácegrespusztá helye melleleg 1 km-en belül van az átlukasztott érmék lelőhelyétől).⁶ A rácok nagyjából egy évszázadig éltek a tájon, a Rákóczi-szabadságharc idején, 1705-ben a kurucok üzték el vagy gyilkolták meg a közeli Simontornya vára szomszédságában élő, számukra megbízhatatlan, az ellenséges labancok számára potenciális szövetségest jelentő alegresi, csetényi és pálfai rácokat.⁷ A balkáni eredetű népesség emlékét a helyi hagyomány is megőrizte. Csetényről ezt jegyezték fel az 1865-ös Pesty Frigyes-féle helynévgyűjtésben: „A határnak éjszaki szélén van egy emelkedettebb, ’s meglehetősen kiterjedésű halom, melly a’ körülötte fekvő rétséggel Cseténynek neveztetik. Ezen területen szóhagyomány szerint egy rácz falu volt melly hihető a kurutz név alatt esméretes hartzosok által pusztítottatott el. A templommal és több épületeiknek helyei még most is felismerhető, ’s alítolag több pintze formájú gódrók és nagyobb szerű kiboltozott helyek fedeztetek itt már fel, ’s újra bétemetettek.” Egresről ugyanekkor ezt írták: „A község határában létezik Rácz Egresi Pusztá, valószínűleg azért mivel hajdanában ezen tájon Ráczok lehettek, a mit tanúsít azon körülmény is, hogy az itt még látható ’S a községi földek közt találtatott romok máig is rácztemplom maradványainak mondatnak, ’s az ezen romok melletti temető is Rácz temető nevet visel.”⁸ A csetényi és egresi rácok településeinek helyéről más adat híján egyelőre elfogadhatjuk a másfél évszázaddal ezelőtt lejegyzett szájhagyományt, miszerint az új betelepülők az elpusztult magyar falvak helyén telepedtek meg – még ha sok adat is utal arra, hogy a rácok gyakorta elkerülték a magyar pusztafalvakat, és inkább azok közelében, de új, különálló helyen hozták létre telepeiket. Temetőik helye kapcsán ismét a szájhagyományra kell utalnunk, bár az egresi pusztatemplom mellett említett rác temető esetében élnünk kell a gyanúperrel, hogy itt is arról – a Weidlein János által már lassan száz éve leírt jelenségről – van szó, hogy a 18. századi telepések az új lakóhelyükön talált minden romot, maradványt az előttük itt élt népnek, jelen esetben a rácoknak tulajdonítottak.⁹ Megerősíti e gyanút Wicker Erikának az észak-bácskai vlah és rác temetők elhelyezkedése kapcsán tett megfigyelése is, mely szerint a balkáni megtelepülők nem használták a

³ A dél-dunántúli rácokra összefoglalóan újabban, a vlah kérdést is érintve: MÁTÉ 2018, 373–375.

⁴ MIKLÓS 2002, 174; K. NÉMETH 2015a, 138, 143–144.

⁵ Az 1546 és 1590 közti tahrir-defter névanyaga a magyar családnevekkel: DÁVID 1982, 210–213.

⁶ HADNAGY 1991, 40–41.

⁷ KISS 1938, 106.

⁸ GAÁL – KÓHEGYI 1977, 311, 292.

⁹ WEIDLEIN 1934, 618–619.

középkori templom körüli temetőket, hanem azoktól néhány száz méterre, esetleg 1–2 kilométerre új temetőket hoztak létre.¹⁰ Nem tartom kizártnak, hogy az egresi rácok temetője azzal a kilenc, koporsós, egyetlen (egy horgas kapcsot tartalmazó) sír kivételével melléklet nélküli sírokból álló, a 16. századra keltezett (valójában valószínűleg egy évszázaddal későbbi) temetőrészlettel azonosítható, amelyet Miklós Zsuzsa tárt fel az egresi pusztatemplomtól kb. 300 méterre délnyugatra fekvő, a 14–15. században létezett és a 16. század elején elpusztult castellum belsejében,¹¹ s amelynek máig is jól látható, viszonylag mély árkai¹² bizonyára vonzónak bizonyultak a területre betelepülő jövevények számára, amikor temetőhelyet kerestek.¹³

Az átlukasztott érmék lelőhelye – mint már említettem – a középkori Csetény falu helyéhez esik közelebb. Nem lehetetlen, hogy a faluhelytől pár száz méterre fekvő, erőteljesen kiemelkedő domb a Csetény területére költöző rácok temetkezőhelyével azonos. E gondolatot támogatják a lelőhelynek az észak-bácskai temetők topográfiai helyzetéhez hasonló jellegzetességei is. Wicker Erika megfigyelései szerint ugyanis azok – amint feljebb volt róla szó – mindig az elpusztult középkori faluhelyek közelében, a környezetükből markánsan kiemelkedő dombon létesültek, és templom nem volt a területükön.¹⁴ Minden igaz a bemutatott érmék lelőhelyére is: kb. 700 méterre fekszik a középkori Cseténytől, környezetéből 5–6 méterre kimagasodik, és területén nem található elpusztult épületre utaló törmelék.

A TÁRGYAK LEÍRÁSA¹⁵

A négy nürnbergi zseton leírását lásd a Katalógus 17–20. tétele alatt. Az ötödik érme egy porosz garas. Av: kettős gyöngyör között körirat: ALBER*DG MAB*.RANDVX PRVSS, középen porosz sas, mellén koronás S betű. Rv: kettős gyöngyör között körirat: IVSTVS EX FIDE VIVIT 1545, a köriratban jobbra néző mellkép (1. kép).¹⁶ Átmérő: 2,1 mm, súly: 2,08 gr. (A jelmondat jelentése: az igaz ember hitből él.)

Mindegyik érmét a köriratnál lyukasztották át valamilyen hegyes tárggyal (talán szöggel?), általában 3 mm hosszán, háromszög alakban (két kisebb zseton lyuka ugyanakkor csaknem téglalap alakú, ezek átlukasztásához talán valamilyen más tárgyat használtak). A három kisebb zsetont és a porosz garast a hátlap felől lyukasztották át, tehát ezek felerősítés után feltehetőleg egy irányba néztek.

1. kép. Átlukasztott porosz garas Sárszentlőrinc-Alsórácegresről

A SZÁMOLÓZSETONOKRÓL RÖVIDEN

A számvetés technikája – amelyet számvetőasztalokra, táblákra rajzolt értékjelző vonalak és számolópenézek, zsetonok segítségével végeztek – Franciaországban keletkezett, és holland közvetítéssel terjedt el Európában. Hazánkba a 15–16. században jutott el, fénykora a 16–17. században

¹⁰ WICKER 2008, 48.

¹¹ MIKLÓS 2002, 171. El kell mondani, hogy e feltételezésnek – ha a sírszám nem is tekinthető reprezentatívnak – ellentmond a temetőrészlet antropológiai vizsgálata, mert a maradványok „nem térnek el a 13. század után induló és a hódoltsági korig használt temetőkre jellemző általános képtől.” MENDE 2002, 194.

¹² Vö. MIKLÓS 2007, 300–301.

¹³ Ezt a lehetőséget maga az ásató is felveti – a rácokra való utalás nélkül –, amikor azt írja: „Az is lehetséges, hogy a sírok későbbiek a területnek várként való használatánál. Az egyetlen melléklet, egy horgaskapocs akár későbbi is lehet, mint a 16. század.” MIKLÓS 2007, 300–301.

¹⁴ WICKER 2008, 48–51, 75–76.

¹⁵ A kilyukasztás helyét – bár véletlenszerűen készültek – a köriratok szövegében aláhúzással jelöltem.

¹⁶ SAURMA 1892, kat. 2676–2678. Példányunk körirata pontosan a katalógus egyik tételével sem egyezik meg, két betűben is eltér tőlük.

volt, és a 18. században veszítette el jelentőségét. A számvetés kialakulását, használatát hazánkban először Huszár Lajos,¹⁷ majd részletesen Endrei Walter ismertette.¹⁸

A számvetéshez használt zsetonok korabeli magyar elnevezése számpénz, számvetőpénz volt.¹⁹ A hazai szakirodalomban többféle néven fordulnak elő: számolási érme, számolási zseton, számolóbárca, számolóérme, számolópfennig, számolózseton, számvetőérme, számvetőpénz, illetve zseton.²⁰ Régebbi irodalomban bárca és játékpénz meghatározás alatt is találkozhatunk e tárgyakkal. Tanulmányomban a magyar és külföldi szakirodalomban leggyakrabban használt zseton vagy a Varga Máté által újabban bevezetett számolózseton szót használom.²¹

A SÁRSZENTLŐRINCI LELETEGYÜTTES KORA ÉS JELLEGE

A leletegyüttes a nürnbergi zsetonok alapján a 17. század elejénél korábbra nem keltezhető. Három zseton II. Hanns Krauwinckelhez köthető, ő 1586 és 1635 között volt nürnbergi számológmester.²² A legkésőbbi zsetonon Mathäus Lauffer neve olvasható, aki 1612-ben lett mester és 1634-ben halt meg.²³ Az együttesből keltezését tekintve is kilóg az egyetlen forgalmi pénz, Brandenburgi Albert porosz herceg garasa, aki 1525 és 1568 között uralkodott, tehát legalább fél évszázaddal korábban verték, mint a legkésőbbi zsetont.

Az öt darab, egy helyen előkerült, tehát egykor bizonyára összetartozó, együtt használt átlukasztott érme funkcióját – amennyiben elfogadjuk, hogy egykor is együtt használták őket – néhány régészeti és néprajzi párhuzam alapján határozhatjuk meg. A lyukak alapján a tárgyakat egy-egy helyen (felső részükön) felerősítették, azok szabadon mozogtak.²⁴

A hazai régészeti szakirodalomból átlukasztott, közölt számolózsetonokat (amelyek mindegyike nürnbergi zseton) két lelőhelyről ismerünk.

Az előkerülés időrendjében haladva, Bodrogmonostorszegen még a 20. század elején Gubicza Kálmán gyűjtött be egy 40 darabos éremleletet a Duna partjáról, amelynek egyes darabjait Korek József közölte a zombor-bükkszállási temető leleteinek párhuzamaiként.²⁵

Már Wicker Erika is felhívta a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy Korek József a bodrogmonostorszegi érméket hol éremleletként, hol sírleletként említette.²⁶ Wicker Erika úgy vélte, hogy e bizonytalanságok miatt nem igazolható a balkáni néprajzi anyagból ismert, rávarrt érmékkel díszített fejfedők megléte a hazai hódoltságkori anyagban.²⁷ Mivel Gubicza ásatásáról dokumentáció nem maradt fenn, de a lelőhelyen általa sokácnak tartott sírokat is feltárt, nem tartom valószínűnek, hogy az éremlelet darabjaiként közölt, alább említendő, átlukasztott számolózsetonok valójában ne sírból kerültek volna elő – ugyanezt erősíti, hogy a megmaradt leírókarton szerint a 11 átlukasztott érme sírból származik.²⁸ Ezek közül Korek hatot mutatott be, de megjegyzése szerint az érmék inkább zsetonok, mint pénzek. Éremkép és körirat csak kettőn látszott, de ezeket sem

¹⁷ HUSZÁR 1956, 206.

¹⁸ ENDREI 1963, 237. Ld. még: ZOLNAY 1978, 528; MOLNÁR 1987; GYURICZA 1996; VARGA 2018, 116.

¹⁹ SZAMOTA – ZOLNAI 1902–1906, 882. További korabeli adat a *számvetőpénz* kifejezésre: HUSZÁR 1972, 217.

²⁰ Zseton (jeton): HUSZÁR 1956; számolóbárca: V. SZÉKELY 2014, 257, számolóérme, számvetőérme: ENDREI 1963; számolópfennig: MOLNÁR 1987.

²¹ VARGA 2016; VARGA 2018. A tárgytypus neve németül leggyakrabban Rechenpfennig, angolul counter token, reckoning counter vagy egyszerűen csak jeton/jetton, franciául jeton (de compte).

²² STALZER 1989.

²³ GROENENDIJK – LEVINSON 2015, 35.

²⁴ A dombóvár-békatóti 193. sírban feltárt, általa homlokszalagnak nevezett fejdísz esetében Gaál Attila is hasonlóan rekonstruálta a fejdíszhez tartozó nürnbergi zseton viseleti módját: „a tárgyaknak csak felső részét rögzítették a szalaghoz, így azok a fej mozgására, a lépések ütemére szabadon mozoghattak”. GAÁL 1982, 170.

²⁵ KOREK 1992, 189–190.

²⁶ WICKER 2008, 12. 14. jegyzet.

²⁷ WICKER 2008, 105.

²⁸ WICKER 2008, 105 és 105. 869. jegyzet. A zsetonok éremlelethez való tartozása már csak azért sem valószínű, hiszen anyagi értékét nem képviselő, lyukas rézzsetonokat sem sok értelme lett volna teaurálni.

tudta meghatározni, és 17. századi (máshol 17. század közepi) francia zsetonoknak valószínűsítette őket.²⁹ A közölt hat tárgy közül az egyiket felfedezhető a nürnbergi zsetonokra jellemző, háromkaréjos keretbe foglalt országalma,³⁰ ami alapján ez a darab is bizonyára nürnbergi számlózseton.

A többi tárgy jellege a közreadott rossz minőségű képek alapján sajnos nem állapítható meg, de a fentiek alapján bizonyosan nem áll meg Korek véleménye, aki a dombóvári és a bodrogmonostorszegi temetők különbözőségét a kétféle – nürnbergi, illetve francia – zsetontípus alapján is alátámasztani látta.³¹

A következő ismert, átlukasztott nürnbergi zseton lelőhelye a török kori vlah népességhez köthető dombóvár-békatói temető, ahol a 193. sírba eltemetett 6–7 éves fiú homlokán Gaál Attila egy olyan „homlokszalagot” (fejdísz) tárt fel, amelyet két helyen átlukasztott nürnbergi zsetonnal, három cypria kagylóval és egy kerek bronzlappal díszítettek (a koponya alatt felszedéskor egy gyűrött, szintén kilyukasztott ezüstlemez is előkerült).³² A zseton a vidékünkön leggyakoribb országalmás típusba tartozik, előlapján országalma és *GOT[T]E[S] SEGEN MA[CHT RE]ICH körirat, hátlapján rózsza körül három-három korona és liliom, és *WOLF [L]A[V]FER NVRN [...] RECH körirat látható.

A két, temetőből előkerült zseton, illetve zsetoncsoport mellett megemlíthetjük a Varga Máté által Pincehely-Bödönkútról, a középkori Koromszó falu helyéről közölt nyolc nürnbergi zsetont is, amelyek mindegyikét átlukasztották, hatot ráadásul két helyen, egymással átellenes oldalukon. A hét meghatározható zseton közül hatot a közlő szerint I. Wolf Lauffer (mester: 1554–†1601), egyet pedig II. Hanns Krauwinkel (mester: 1586–†1635) bocsátott ki.³³ Az I. Wolf Lauffernek tulajdonított zsetonok kapcsán meg kell jegyezni, hogy meghatározásuk bizonyára téves, mert az adott típusokat a Lauffer család zsetonjait összegyűjtő katalógusban nem nála, hanem II. és III. Wolf Lauffernél találjuk meg.³⁴ (Talán nem véletlen, hogy az alább közölt anyagban sem szerepelnek I., csak II. és III. Wolf Lauffer zsetonjai.)

A fentiek alapján tehát – bár hiteles feltárásból csak a dombóvár-békatói származik – úgy vélem, hogy jelen ismereteink szerint két, hódoltságkori balkáni népességhez köthető temetőben is kimutatható érmével, érmékkel díszített fejdísz (fejfedő?) használata. A Pincehely-Bödönkútról közölt nagyszámú átlukasztott zsetont is ugyanezzel a népességgel hozhatjuk kapcsolatba, hiszen a lelőhelyen már 150 éve kerülnek elő a nép nyelvén rácnak nevezett népességhez kapcsolható érmék. Pesty Frigyes 1865-ös helynévgyűjtése szerint a Papsziget – amelynek területére a faluhely kiterjed – „*az e' vidéken igen gyakori Ráczoknak menedéke, hol régi lakhelyeik nyoma – és Pénzeikről – éls táraik máinap láthatok.*”³⁵ Ugyaninnen került elő egy arab betűs felirattal ellátott török pecsétnyom is.³⁶

A nürnbergi zsetonok ékszerként történő 17. századi felhasználására már Varga Máté is felhívta a figyelmet a pincehelyi, majd a csatókamarási zsetonok párhuzamainak – a dombóvári és a bodrogmonostorszegi leletek – ismertetése kapcsán.³⁷ Mint láttuk, hiteles feltárásból kizárólag a dombóvár-békatói fejdísz származik, a bodrogmonostorszegi tárgyak kontextusát nem ismerjük.³⁸

A fejdíszfunkció mellett az érmék átlukasztott volta miatt felmerülhet, hogy azokat akár nyakékre akasztva vagy ruhára varrva is használhatták. A pénzürmék nyakban hordása világszerte el-

²⁹ KOREK 1992, 189–190, 194. IV. t. 1–6, 197.

³⁰ KOREK 1992, 197, IV. tábla 5.

³¹ KOREK 1992, 198.

³² GAÁL 1982, 152, 170, 209. 30. kép, 205. 26. kép (fent), 219. VII. tábla 193. sír.

³³ VARGA 2016, 334, 337–338.

³⁴ GROENENDIJK – LEVINSON 2015, passim.

³⁵ GAÁL – KÓHEGYI 1977, 295.

³⁶ GAÁL 2014, 382–383, 386, 392, 394.

³⁷ VARGA 2016, 334; VARGA 2018, 116.

³⁸ Itt jegyzem meg, hogy Reich Szabina a kora újkori kegyérmeket feldolgozó tanulmányában Bodrogmonostorszegről „*nürnbergi kegyérmeként/zsetonként*” említ egy Korek József által kegyérmeként közölt tárgyat, a többször említett dombóvár-békatói temető 193. sírjának többször már többször említett nürnbergi zsetonját pedig szintén szerepelteti a kegyérmek katalógusában, bár utóbbi tárgynak bizonyosan semmi köze a kegyérmekhez. REICH 2018, 650–651.

terjedt szokás, az újkorban ráadásul leginkább a Balkánon és a délszláv népviseletekben, Magyarországon pedig balkáni hatásra főleg a déli országrészekben adatolt,³⁹ ahogy a ruhadíszként történő felhasználásuk is.⁴⁰ A nürnbergi zsetonoktól immár eltávolodva, a török kori hazai régészeti anyagból hiteles feltárásból ezzel szemben csak további három helyen kerültek elő átlukasztott (forgalmi) pénzek. A békatői temetőben egy gyermeksírból átlukasztott török akcsét találtak, a bácsalmási rác-vlah temető egy gyermeksírában a ruha nyakát díszítette hét, akcséből kivágott kis ezüstkorong,⁴¹ Kaposvár-61-es úti temetőben pedig egy 13–14 éves lány sírában (970. sír) tártak fel flitterekkel díszített pártát, amelyek között egy átlukasztott, könnycsepp alakúra nyírt török ezüst akcse is volt.⁴² A fentiek alapján a Tolna megyei török kori telepekről műszeres leletfelderítés során viszonylag gyakran előkerülő átlukasztott korabeli – vagy olykor korábbi (különös tekintettel III. Béla rézpénzeire) – érmék kapcsán is feltételezhetjük, hogy viselethez vagy viseleti elemekhez (ékszerekhez) tartozhattak, és használat során veszthették el őket. Mindezt annak ellenére is – vagy pontosabban: éppen azért – feltételezhetjük, mert a török kori balkáni (rác-vlah) népességnek a Dél-Dunántúlon eddig kevés temetője és sírja került feltárássra, és ezek is gyakran alig tartalmaznak viseleti elemeket.

A Tolna megyéből ismert 53 számolózseton közül 37 van kilyukasztva, azaz a tárgyak több mint kétharmada. A legtöbb darabon, szám szerint 26 példányon csak egyetlen lyuk van. Kilenc példányon két lyukat találunk, de ezek kétféleképpen helyezkedhetnek el. A zseton két átellenes szélén, egymással szemben található a lyukak hat pincehelyi és az egyik bonyhádi példány esetében, ellenben közvetlenül egymás mellett vannak az egyik sárpilisi példányon és a dombóvár-békatői 193. sírban. Utóbbi darabon az egyik lyuk kiszakadt, azaz ha a tárgyat eredetileg csak ez a lyuk rögzítette a fejdíszhez, akkor feltehető, hogy a második lyukat az első kiszakadása után, annak pótlására készítették. Különlegesnek számít az öt helyen kilyukasztott sióagárd-janyavári zseton: négy lyukat kereszt alakban helyeztek el, az ötödik – a többinél kisebb – lyuk az egyik korábbi mellé került, talán a felfüggesztés megerősítésére.

Ha a lyukak számát és elosztását megpróbáljuk a funkcióval (nyaklánc, fejdísz, ruhadísz) összekapcsolni, akkor azt mondhatjuk, hogy nyakban az egy lyukkal ellátott zsetonokat hordhatták, fejdíszként az egyik szélükön rögzített – azaz az egy, illetve az egymás melletti két lyukkal ellátott – érméket viselhették, ruhára pedig a fentiekén kívül az egymással szemközti szélükön kilyukasztott érméket varrhatták. Az egy ponton történő felerősítés – a fejdíszekhez hasonlóan – lehetővé tette a rézérmék mozgását (akár érintkezésüket is), a kétoldali felerősítés pedig a biztosabb rögzítést szolgálhatta, ekkor a tárgyak nem mozoghattak. E funkcionális csoportosítás persze nemcsak a zsetonokra lehet érvényes, hanem más, átlukasztott érmékre is, de utóbbiak összegyűjtése, elemzése természetesen nem lehet e dolgozat tárgya.

SZÁMOLÓZSETONOK MAGYARORSZÁGON

Kétségtelen, hogy hazánkban a legtöbb számolózsetont a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, ahol már 1902-ben is több mint 1700 külföldi zseton volt, köztük Gohl Ödön külön is megemlítette az olasz, nürnbergi és francia zsetonokat.⁴³

A Magyarországon előkerült, közölt zsetonok közül Varga Máté néhányat felsorolt a csatókama-

³⁹ HORVÁTH 1979, 223; HORVÁTH 1980; FLÓRIÁN 1997, 722–724; WICKER 2008, 115–116.

⁴⁰ WICKER 2008, 140, különösen 1245. jegyzet. Wicker Erika ugyanitt, a *Pénzek* című alfejezetben foglalkozik a hazai rác-vlah temetők sírjaiban talált pénzekkel, amelyek azonban mellékletként, sírobolusként kerültek a sírokba, tehát témánk szempontjából nem mérvadók.

⁴¹ WICKER 2008, 140, további irodalommal.

⁴² BÁRDOS 1987, 12, 18, 35, 56. IX. tábla 13. A temető hódoltságkori használatára és balkáni eredetű népességgel való kapcsolatára Gerelyes Ibolya hívta fel a figyelmet. GERELYES 2012, 216. A balkániak fejdíszviseletére ld. még: MÉRAI 2010, 73.

⁴³ GOHL 1902, 174.

rási darab ismertetése kapcsán (Baj, Buda, Sirok, Pécs, Somogyvár).⁴⁴ A publikált hazai zsetonok között néhány további példányra is utalhatunk. Huszár Lajos Visegrád régi feltárási anyagából három francia és négy, 15. század végi nürnbergi zsetont ismertetett.⁴⁵ A kishánai várban⁴⁶ és Visegrádon egy 15. századi francia zseton,⁴⁷ Vácon egy, csupán szövegesen közölt francia zseton,⁴⁸ szintén Visegrádon, a Fő utcában egy, a 14. századra keltezett francia vagy francia mintára készített zseton,⁴⁹ Szécsényben egy szintén kép nélkül közölt „Zsigmond-kori bronzzseton”,⁵⁰ Solt-Tételhegyen egy XV. Lajoshoz kapcsolt, csak szövegesen említett 18. századi francia zseton,⁵¹ Eger belvárosában egy XV. Lajos nevében Michael Leykauff által vert 18. századi nürnbergi zseton,⁵² a kárpátaljai Nyalábváron egy hajós típushoz tartozó korai nürnbergi zseton,⁵³ újabban pedig egy 17–18. századi Békés megyei csárdahelyről két 18. századi nürnbergi darab került elő, amelyeket Johann Albrecht Dorn, illetve Johann Adam Vogel bocsátott ki.⁵⁴ Mint látható, a Magyarországról eddig közölt számolózsetonok főként városi, mezővárosi (Buda, Eger, Pécs, Solt, Szécsény, Vác, Visegrád) környezetből, illetve várakból (Buda, Kishána, Nyalábvár, Sirok) származnak, de kisebb településeken is előfordulnak nemesi udvarházban (Baj) vagy kolostorban (Somogyvár).

Tolna megyéből – a már említett, dombóvár-békatói, sírból származó darabbal, a Pincehelyről felszíni gyűjtésből ismert nyolc példánnyal, valamint a most bemutatott négy sárszentlőrinci zsetonnal együtt – 28 lelőhelyről 53 számolózsetont ismerünk, köztük 37 átlukasztott, tehát a sárszentlőrinci darabokhoz hasonlóan egykor felerősítve használt példányt. Ez tekintélyes számnak mondható az országból eddig közölt hasonló tárgyak elterjedése és mennyisége ismeretében. Összehasonlításképpen: a hasonló adottságú Somogy megyéből kettő, Fejér és Veszprém megyéből pedig alig néhány, a kecskeméti múzeum gyűjtőterületéről tíznél több, az orosházi múzeumról pedig 25–30 hasonló tárgy került elő.⁵⁵ Az átlukasztott Tolna megyei példányok aránya is igen magasnak tűnik, különösen annak fényében, ha tudjuk, hogy pl. a Lauffer család által kibocsátott zsetonokat tartalmazó, főleg a müncheni éremgyűjtemény, valamint egy holland és amerikai magángyűjtő anyagát bemutató, 910 tételes katalógusban mindössze 15 átlukasztott példány található.⁵⁶

AZ ÚJABB TOLNA MEGYEI SZÁMOLÓZSETONOK KATALÓGUSA⁵⁷

A katalógus csak a közöletlen zsetonokat tartalmazza. Az 1–39. számú tárgyak az elmúlt évtized műszeres leletfelderítései során jutottak felszínre. A 40–44. tétel Zavaros Gyula kölesdi orvos magángyűjteményéből való, amelyet 1950-ben vásárolt meg a szekszárdi múzeum.⁵⁸ Ennek az öt zsetonnak a lelőhelye ismeretlen, de feltételezhető, hogy egykori tulajdonosuk elsősorban a lakóhelye környékén előkerült tárgyakat gyűjtötte, így Tolna megyei eredetük legalábbis valószínűsíthető.

⁴⁴ VARGA 2018, 116–117.

⁴⁵ HUSZÁR 1966, 14–15.

⁴⁶ HUSZÁR 1972, 216, 219.

⁴⁷ MÉSZÁROS 2006, 151, 154. 4. kép. Ugyanitt utal egy szintén Visegrádon 2005-ben előkerült példányra.

⁴⁸ MIKLÓS 1996, 23. Játékpénzként említve: MRT 9, 435–436.

⁴⁹ KOVÁTS – GRÓF 2006, 338. 14. század végére keltezhető játékszsetonként: BÁRDI 2014, 25. Ugyanezt a tárgyat említi: MÉSZÁROS 2006, 151.

⁵⁰ GUBA 2010, 354.

⁵¹ V. SZÉKELY 2014, 257.

⁵² GIBER – HAVASY – RÁKÓCZI 2017, 155–156, 161. 21. kép.

⁵³ HUNKA – PROHNENKO 2017, 121, 130. 7. tábla.

⁵⁴ RÓZSA et al. 2021, 339–340, 355. Plate 8. 7–8.

⁵⁵ Varga Máté, Szücsi Frigyes, Péterváry Tamás, Pánya István, Rosta Szabolcs, Rózsa Zoltán, Benkő József, Kerekes György és Zsikai Péter szíves közlése.

⁵⁶ Vö. GROENENDIJK – LEVINSON 2015.

⁵⁷ A nürnbergi zsetonok meghatározásához a külföldi szakirodalomból egyelőre csak Barnard interneten is elérhető száz éves munkáját (BARNARD 1916) és a müncheni éremgyűjtemény két zsetonkatalógusát (STALZER 1989; GROENENDIJK – LEVINSON 2015) használhattam, mert hazai közgyűjteményben sajnos nem fértem hozzá más alapművekhez. A tanulmányban említett egyéb katalógus-hivatkozásokat Freek Groenendijk szíves segítségével révén ismerem.

⁵⁸ GAÁL 2014, 379.

A Kat. 45. számú tárgy nem zseton, hanem játékpénz, de ritkasága miatt (és mivel ugyanazon a lelőhelyen több zseton is előkerült) érdemesnek tartottam itt bemutatni. A 16. század közepénél korábbi, fiktív szövegeket tartalmazó köriratok az erős kopottság miatt általában nem vagy nehezen olvashatók (ezeket külön nem jelöltem).

A tárgyfotók beállításánál szándékosan törekedtem rá, hogy a kilyukasztott zsetonokat egykori használatuknak megfelelően (lyukkal felfelé állítva) mutassam be. A ki nem lyukasztott tárgyak esetében a numizmatikai szempontú beállítás érvényesült.

A KATALÓGUSTÉTELEK FELÉPÍTÉSE

Kat. szám

1. Lelőhely neve és jellege (középkori településnév). Az egyes lelőhelyek azonosításának, kutatástörténetének irodalmára egyenként nem hivatkozom, a többnyire templommal is rendelkező középkori falvak adatai megtalálhatók monográfiámban.⁵⁹ A csak 17. században lakott, középkori előzmények nélküli települések kutatása folyamatban van, nyomtatott szakanyag még nem jelent meg róluk.
2. Leírás:
 - a. Előlap (Av.) körirata; képe (a köriratok leírása során igyekeztem a szavak között látható elválasztó szerepű grafikus jeleket – pontokat, csillagokat, keresztek – tipográfiailag is megjeleníteni). A hiányos szövegrészeket [...] jellel jelöltem, a kiegészített szövegrészeket szintén szögletes zárójelben adtam meg.
 - b. Hátlap (Rv.) körirata; képe
 - c. Állapot
3. Átmérő (mm)
4. Súly (gr)
5. Típus, kibocsátó
6. Lyukak száma
7. Találó neve
8. Irodalom, leltári szám (ha van) (FG: Freek Groenendijk szíves közlése). Ahol ezt a tételt nem tudtam megadni, ott a teljes sort elhagytam.

⁵⁹ K. NÉMETH 2015a.

Kat. 1.

1. Bátaszék-Alsó-Zsizsák; 11–17. századi település (Farkasd)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTTES.SEGEN.MACHT.REICH.; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *WOLFF.LAVFER.NURN[BE]RG.RECH.; középén rózsa, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: középén derékszögben hajlott
3. Átmérő: 21 mm
4. Súly: 0,98 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer III. (mester: 1650–†1670)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Bulla László
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 296, de a NVR szövegrész előtt ennél a példánynál nem szerepel IN

Kat. 2.

1. Bonyhád-Óhegy 1.; 13–17. századi település (Iván)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTES-REICH-BLIBT·EWICK; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *HANNS-KRAWINCKELIN·NVR; középén rózsa, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: nagyjából középén enyhén hajlott, az egyik lyuknál a széle behasadt
3. Átmérő: 21 mm
4. Súly: 0,8 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hanns Krauwinkel II. (mester: 1586–†1635)
6. Lyukak száma: 2 (kb. 120° távolságra)
7. Találó neve: Mészáros Péter
8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 423

Kat. 3.

1. Bonyhád-Óhegy 2.; 13–17. századi település (Iván)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GLVCK-BESCHERT-IST·VNGEWERT; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *HANNS-KRAWINCKELIN·NVRENB; középén rózsa, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: harmadrészénél enyhén hajlott
3. Átmérő: 26 mm
4. Súly: 1,4 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hanns Krauwinkel II. (mester: 1586–†1635)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Mészáros Péter
8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 380

Kat. 4.

1. Cikó-Széplak; 12–17. századi település (Széplak)
2. Leírás:
 - a. Av.: :BVENONE BVENVB BONVEB; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *BOVEN*BONVE*BVENO; középén rózsa, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 21 mm
4. Súly: 1,41 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi vagy észak-francia/flamand zseton
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Wagner Krisztián

Kat. 5.

1. Kajdacs-Csárda-domb; 17. századi telep
2. Leírás:
 - a. Av.: a körirat és az éremkép is lekopott
 - b. Rv.: *GOTTES.[SEGEN MACHT RE]ICH; egyenes szárú kereszt, a szárak végénél liliom, a szárak között szívek, a szívek fölött koronák
 - c. állapot: töredék, előlapja simára kopott
3. Legnagyobb átmérő: 19 mm
4. Súly: 0,35 gr
5. Típus, kibocsátó: Wolf Lauffer III. (mester: 1650–†1670)?
6. Lyukak száma: legalább 1
7. Találó neve: K. Németh András
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 302 (a körirat elején ötszirmú virág helyett hatszirmú virág)

Kat. 6.

1. Kakasd-Lenföld; 15-17. századi település (Bat)
2. Leírás:
 - a. Av.: *BVENO:*B[.]V[.]*BVEON;; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *BONVE*BONVE*BONVE; középén rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 0,91 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi vagy észak-francia/flamand zseton (FG)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 7.

1. Ócsény-Pusztagyörke 1.; 15–17. századi település (Ózsák)
2. Leírás:
 - a. Av.: kopott, olvashatatlan (az eredeti francia zseton körirata: VOLGVE LA GALLEE DE FRANCE); hullámokon úszó vitorlás hajó középső árboccal, az árboc felett G betűvel
 - b. Rv.: kopott, olvashatatlan (az eredeti francia zseton körirata: VIVE LE BON ROY DE FRANCE); négy liliom dupla keretelésű rombuszban
 - c. állapot: széle egy helyen kissé behajlott
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,24 gr
5. Típus, kibocsátó: hajós típus; francia zseton észak-francia, flamand vagy nürnbergi utánzata, 1490–1550 körül (FG)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: K. Tóth Gábor
8. Irodalom: MITCHINER 1988, 365–371 (FG)

Kat. 8.

1. Ócsény-Pusztagyörke 2.; 15–17. századi település (Ózsák)
2. Leírás:
 - a. Av.: kopott, olvashatatlan; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: kopott, olvashatatlan; az éremkép lekopott
 - c. állapot: ép; felülete kopott
3. Átmérő: 27 mm
4. Súly: 1,75 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 9.

1. Ócsény-Pusztagyörke 3.; 15–17. századi település (Ózsák)
2. Leírás:
 - a. Av.: a körirat és az éremkép is lekopott
 - b. Rv.: a körirat lekopott; közepén dupla keretelésű rombusz, azon belül lekopott
 - c. állapot: hiányos, gyűrött, széle két helyen berepedt, egy helyen két irányban kihajlott
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,12 gr
5. Típus, kibocsátó: ?
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 10.

1. Ócsény-Pusztagyörke 4.; 15–17. századi település (Ózsák)
2. Leírás:
 - a. Av.: kopott körirat; három részre osztott, fiktív címerpajzs, háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: kopott körirat; közepén rombusz (közepén pont), négy szárából egy-egy lilium nő ki, amelynek szirmai két oldalra kihajlanak
 - c. állapot: gyűrött, egy helyen hosszan berepedt
3. Átmérő: 23 mm
4. Súly: 1,64 gr
5. Típus, kibocsátó: Jacques Labrot megállapítása szerint a hátlap a tournai-i zsetonok hátlapjának imitációja
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Csikós Zoltán
8. Irodalom: LABROT 1989, 136.

Kat. 11.

1. Ócsény-Tölös; 15–17. századi település
2. Leírás:
 - a. Av.: gót betűs, olvashatatlan (az eredeti francia zseton körirata: VOLGVE LA GALLEE DE FRANCE); hullámokon úszó vitorlás hajó középső árbóccal
 - b. Rv.: gót betűs, olvashatatlan (az eredeti francia zseton körirata: VIVE LE BON ROY DE FRANCE); négy lilium dupla keretelésű rombuszban
 - c. állapot: hiányos, a körirat fele hiányzik; felülete gyűrött, az anyag vékonysága miatt több helyen hiányos
3. Átmérő: 23,5 mm
4. Súly: 0,74 gr
5. Típus, kibocsátó: hajós típus
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán
8. Irodalom: MITCHINER 1988, 365–371 (FG) – éremkép párhuzama: HUSZÁR 1956, Nr. 1144, 1161; VARGA 2018

Kat. 12.

1. Paks-Gyapa-Templomdomb 1.; 13–16. századi település (Gyapa)
2. Leírás:
 - a. Av.: nV CXX NPDGREE XXX CV XX; balra néző, vágató ló
 - b. Rv.: ♣AREGOS ♣EARGOS; XPS (az X és P között ligatúrajellel)
 - c. állapot: harmadrészénél enyhén hajlott, a hajlás egyik oldalán behasadt
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 2 gr
5. Típus, kibocsátó: német (nürnbergi?) zseton, 15. század vége (FG)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Lückl Ervin
8. Irodalom: előlap: MITCHINER 1988, Nr. 1011; ROELANDT – SOMBART – PRIEUR 2005, Nr. 883; hátlap: MITCHINER 1988, Nr. 1067 (FG)

Kat. 13.

1. Paks-Gyapa-Templomdomb 2.; 13–16. századi település (Gyapa)
2. Leírás:
 - a. Av.: TODTEDSDESORTERSE; négyelt címer az 1. és 4. mezőben balra néző kutya- vagy oroslánfej, a 2. és 3. mezőben három kis kör
 - b. Rv.: AREGOS EARGOS; XPS (az X és P között ligatúrajellel)
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,99 gr
5. Típus, kibocsátó: német (nürnbergi?) zseton, 15. század vége (FG)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Lücl Ervin
8. Irodalom: előlap: MITCHINER 1988, Nr. 986–987; hátlap: MITCHINER 1988, Nr. 1067 (FG) – párhuzam: HUSZÁR 1956, Nr. 1151

Kat. 14.

1. Pálfa-Felsőrácegres; 17. századi település ([Rác]Egres)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTT[ES SEGEN MACHT RE]ICH.; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: [*WOLFF LA]VFER.NVRNB[...]; három korona és három lilium
 - c. állapot: töredék, kb. a harmadrésze maradt meg
3. Átmérő: 21 mm
4. Súly: 0,46 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer II. (mester: 1612–+1651) vagy Wolf Lauffer III. (mester: 1650–+1670)
6. Lyukak száma: legalább 1
7. Találó neve: K. Németh András
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015 nem tartalmazza ezt a típust (a hátoldalon a család- és a városnév között mindig szerepel az IN szócska)

Kat. 15.

1. Sárpilis-Sár partja 1.; 12–17. századi település (Lak)
2. Leírás:
 - a. Av.: kopott, valószínűleg fiktív körirat; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: kopott, fiktív körirat; három korona és három lilium
 - c. állapot: hiányos, középen kettéhajlott, törött széle gyűrött
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,49 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus
6. Lyukak száma: legalább 2
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 16.

1. Sárpilis-Sár partja 2.; 12–17. századi település (Lak)
2. Leírás:
 - a. Av.: kopott, fiktív körirat; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: kopott, fiktív körirat; egyenes szárú kereszt, a szárak végénél lilium, a szárak között koronák
 - c. állapot: harmadrésznél enyhén hajlott
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 0,94 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 17.

1. Sárszentlőrinc-Alsórácegres 1.

2. Leírás:

a. Av.: *GOTES-REICH-BLIBT-EWICK; országalma háromkaréjos keretben

b. Rv.: *HANNIS-KRAWINCKELIN-NVR; középén rózsza, körülötte három korona és három liliom

c. állapot: ép

3. Átmérő: 22 mm

4. Súly: 1,34 gr

5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hanns Krauwinkel II. (mester: 1586–†1635)

6. Lyukak száma: 1

7. Találó neve: Lückl Ervin

8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 423

Kat. 18.

1. Sárszentlőrinc-Alsórácegres 2.

2. Leírás:

a. Av.: *GOTES-REICH-BLIBT-EWICK; országalma háromkaréjos keretben

b. Rv.: *HANNIS-KRAWINCKELIN-NVR; középén rózsza, körülötte három korona és három liliom

c. állapot: ép

3. Átmérő: 22 mm

4. Súly: 1,34 gr

5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hanns Krauwinkel II. (mester: 1586–†1635)

6. Lyukak száma: 1

7. Találó neve: Lückl Ervin

8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 423

Kat. 19.

1. Sárszentlőrinc-Alsórácegres 3.

2. Leírás:

a. Av.: *GLVCK-BESCHERT-[IS]T-VN-GEWERT; országalma háromkaréjos keretben

b. Rv.: *HANNIS-KRA[VW]INCKEL-IN-NVRENB; középén rózsza, körülötte három korona és három liliom

c. állapot: a köriratból két betű szélességű rész kiszakadt

3. Átmérő: 25 mm

4. Súly: 1,15 gr

5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hanns Krauwinkel II. (mester: 1586–†1635)

6. Lyukak száma: 1

7. Találó neve: Lückl Ervin

8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 380

Kat. 20.

1. Sárszentlőrinc-Alsórácegres 4.

2. Leírás:

a. Av.: *MATHEVS-LAVFER-RECH; országalma háromkaréjos keretben

b. Rv.: *GOTES-SEGEN-MACHT-REIG; középén rózsza, körülötte három korona és három liliom

c. állapot: ép

3. Átmérő: 22 mm

4. Súly: 1,1 gr

5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Mathäus Lauffer (mester: 1612–†1634)

6. Lyukak száma: 1

7. Találó neve: Lückl Ervin

8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2022, Nr. 2003

Kat. 21.

1. Simontornya-Szent István utca 16.; 17. századi palánkfal (Simontornya)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTES-REICH-BLIBT-EWICK; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *HANNIS-KRAVWINCK[EL-IN]-NVR; középen rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,03 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hannis Krauwinckel II. (mester: 1586–†1635)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Kántor Miklós
8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 423

Kat. 22.

1. Sióagárd-Falu sziget; 15–17. századi település (Anyavár váralja települése)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTTES-REICH-BLEIBET-EWIG; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *LAZAR-GOTTL:LAFFER-INNVNRNB; középen rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,24 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Lazarus Gottlieb Lauffer (mester: 1663–†1709)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Horváth Csaba
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 516

Kat. 23.

1. Sióagárd-Janyavár; 15–17. századi település (Anyavár váralja települése)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTTES REICH BLEIBT EWIC; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *CORNELIUS LAUFER RECH PFEN; középen rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép, kissé gyűrött
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,16 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Cornelius Lauffer (mester: 1658–†1711)
6. Lyukak száma: 5
7. Találó neve: Wagner Krisztián
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 383

Kat. 24.

1. Szálka-Öregtemplom; 12–16. századi település (Szálka)
2. Leírás:
 - a. Av.: BV[?]V BVENN[...]; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: NE[...].NEBV[...]; középen rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: majdnem ép, középen kissé meghajlott, egyik széle visszahajlott
3. Átmérő: 21 mm
4. Súly: 0,82 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 25.

1. Szekszárd-Fazekas-völgy; 15–17. századi település
2. Leírás:
 - a. Av.: EPEPBEPEPPBR[.]JEP[.]BREEPEPB; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: BR88[.]R[.]P8[.]P8EP8REP8[.]; egyenes szárú kereszt, a szárak végénél liliom, a szárak között szívek, a szívek fölött koronák
 - c. állapot: hullámos, a lyuknál berepedt
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,44 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: K. Tóth Gábor
8. Irodalom: WMMM Régészeti gyűjtemény, ltsz.: 2019.3.22.

Kat. 26.

1. Szekszárd-Szerdahely 1.; 15–17. századi település (Szerdahely)
2. Leírás:
 - a. Av.: WOLFF LAVFER RECHENPFENIGM; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: GOTTES SEGEN MACHT REICH; egyenes szárú kereszt, a szárak végénél liliom, a szárak között szívek, a szívek fölött koronák
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,34 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer III. (mester: 1650–†1670)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: K. Tóth Gábor
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 303; WMMM Régészeti gyűjtemény, ltsz.: 2020.2.32.

Kat. 27.

1. Szekszárd-Szerdahely 2.; 15–17. századi település (Szerdahely)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTES REICH BLEIBT EWIC; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *LAZAR GOTL: LAVFFER INNVRNB; közepén rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: rendkívül gyűrött, felülete egyenetlen, az anyag vékonysága miatt több helyen hiányos
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,07 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Lazarus Gottlieb Lauffer (mester: 1663–†1709)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: K. Tóth Gábor
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 516; WMMM Régészeti gyűjtemény, ltsz.: 2020.2.32.

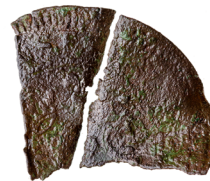
Kat. 28.

1. Tamási-Adorjánpuszta 1.; 17. századi település (Adorján)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTES SEGEN MACHT REICH; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *WOLF LAVFER RECHENPF: MA; közepén rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,09 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer II. (mester: 1612–†1651)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Kántor Miklós
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 224

Kat. 29.

1. Tamási-Adorjánpuszta 2.; 17. századi település (Adorján)
2. Leírás:
 - a. Av.: *WOLF LAVFER RECHPFENG MACHER; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *NEY[DT] TH[V]T IHM SE[LBST LEYDT]; közepén rózsza, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: ép, erősen gyűrött
3. Átmérő: 25 mm
4. Súly: 1,53 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer II. (mester: 1612–+1651)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: K. Németh András
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 241

Kat. 30.

1. Tamási-Adorjánpuszta 3.; 17. századi település (Adorján)
2. Leírás:
 - a. Av.: [WO]LF-LAVFER-REC[H...]; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: a körirat lekopott; közepén rózsza, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: töredék, két darabban
3. Átmérő: 1,6 mm
4. Súly: 0,49 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer II. (mester: 1612–+1651)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: K. Németh András
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 234, 241 vagy 242

Kat. 31.

1. Tamási-Alsócseringát; 12–16. századi település (Henyé)
2. Leírás:
 - a. Av.: VREVR VREVR VREVR; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: V[?]ERE VIVER V[...]RE; közepén rózsza, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 23 mm
4. Súly: 1,46 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi vagy észak-francia/flamand zseton (FG)
6. Lyukak száma: 1
7. Ajándékozó: Zsiga Zsolt

Kat. 32.

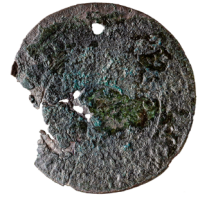
1. Tamási-Várhegy; 12–17. századi vár (Tamási)
2. Leírás:
 - a. Av.: ?AVIFG?BHVP?EAVF; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: ?AVEI?FGHGPE?AVIFG?VEBP; balra néző, első mancsával nyitott könyvet (az evangéliumot) tartó szárnyas oroszlán, feje körül glóriával (Szent Márk jelképe)
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 27 mm
4. Súly: 4,67 gr
5. Típus, kibocsátó: Szent Márk-oroszlános típus; Jörg Schultes (mester: 1515, +1559)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: K. Németh András
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 641, 643–654, de példányunk köriratával egyik sem egyezik, az oroszlánok nem lógnak rá a köriratra, és az országalma keretelése is más (a három háromszögű rész hiányzik)

Kat. 33.

1. Tengelic-Közép-Tengelic; 17. századi település
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTES REICH BLIBT EWICK; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *HANNIS KRAUWINCKELIN NVR; középén rózsa, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép, középén majdnem derékszögben hajlott
3. Átmérő: 22,5 mm
4. Súly: 1,27 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Hannis Krauwinckel II. (mester: 1586–†1635)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Straubinger József
8. Irodalom: STALZER 1989, Nr. 423

Kat. 34.

1. Tolna-Mözs-Káposztáskertek III.; 12–17. századi település (Icse)
2. Leírás:
 - a. Av.: NE[...] (kopott, valószínűleg fiktív körirat); országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: kopott, valószínűleg fiktív körirat; az éremkép nagy része lekopott, csak egy kis kör és mellette egy liliomlevél (?) részlete látszik
 - c. állapot: egyik széle hiányzik; felületén lerakódás; az anyag vékonysága miatt több helyen hiányos
3. Átmérő: 25,5 mm
4. Súly: 1,17 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 35.

1. Tolna-Mözs-Községi-csádés földek; 12–17. századi település (Fejérvíz)
2. Leírás:
 - a. Av.: [*RE]CHEN PFENNIG[E]; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: [*DAMI]A[N]VS [KRAU]WINC[KEL]; középén rózsa, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: kb. harmadrésze hiányzik, kopott
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,13 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Damianus Krauwinckel (mester: 1543–†1581)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán
8. Irodalom: MITCHINER 1988, Nr. 1433–1434; STALZER 1989, Nr. 98–100

Kat. 36.

1. Tolna-Mözs-Szarvas-dűlő; 16–17. századi település
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTTES-SEGEN-MACHT-REICH; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *WOLF-LAVFER-RECH[.]MA; középén rózsa, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 21 mm
4. Súly: 1,35 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; Wolf Lauffer II. (mester: 1612–†1651)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Wagner Krisztián
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, Nr. 224(?)

Kat. 37.

1. Várdomb-Pilisi utca; 12–17. századi település (Kesztlöc)
2. Leírás:
 - a. Av.: PEVBOPE[.] BVONE; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: VO[.]VE[...]VOVE[.]; középen rózsza, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,43 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi vagy észak-francia/flamand zseton (FG)
6. Lyukak száma: 1
7. Találó neve: Csikós Zoltán

Kat. 38.

1. Várdomb-Sárpilisi elágazó 1.; 12–17. századi település (Kesztlöc)
2. Leírás:
 - a. Av.: BVBO BVBOVB BVBOB; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: B[...]AO[...]; középen rózsza, körülötte három korona és három lilium
 - c. állapot: ép, enyhén hajlott
3. Átmérő: 23 mm
4. Súly: 1,03 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi vagy észak-francia/flamand zseton (FG)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: K. Tóth Gábor
8. Irodalom: WMMM Régészeti gyűjtemény, ltsz.: 2018.14.8.

Kat. 39.

1. Várdomb-Sárpilisi elágazó 2.; 12–17. századi település (Kesztlöc)
2. Leírás:
 - a. Av.: körirat nincs; Androklész (lépő alak, bal kezében botszerűség)
 - b. Rv.: körirat nincs; Szent Márk szárnyas oroszlánja, feje körül glória, mancsában evangélium
 - c. állapot: csaknem ép, kopott, széle egy helyen kissé behasadt
3. Átmérő: 24 mm
4. Súly: 1,84 gr
5. Típus, kibocsátó: velencei zseton vagy utánzata
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán
8. Irodalom: BARNARD 1920, 257–258, Pl. XVI. 43–44; LABROT 1989, 208

Kat. 40.

1. ismeretlen lelőhely 1. (Zavaros-gyűjtemény)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GO[TTES] SEGEN·MACHET·REICH; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: WOLFF·LAVFER·RECHENP[FENI]GM; egyenes szárú kereszt, a szárak végénél lilium, a szárak között szívek, a szívek fölött koronák
 - c. állapot: szélből egy helyen hiányzik egy rész
3. Átmérő: 22 mm
4. Súly: 1,38 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus, Wolf Lauffer III. (mester: 1650–†1670)
6. Lyukak száma: 0
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, 304; WMMM Numizmatikai gyűjtemény, ltsz.: 64.1649.1. (3049)

Kat. 41.

1. ismeretlen lelőhely 2. (Zavaros-gyűjtemény)
2. Leírás:
 - a. Av.: ·WOLFF-LAVFER-RECHEN[PFENNI]GM; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: ·GOT[TES]·SEGEN·MACHT·REICH; egyenes szárú kereszt, a szárak végénél liliom, a szárak között szívek, a szívek fölött koronák
 - c. állapot: széléből egy helyen hiányzik egy rész
3. Átmérő: 2,1 mm
4. Súly: 1,07 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus, Wolf Lauffer III. (mester: 1650–†1670)
6. Lyukak száma: 0
8. Irodalom: GROENENDIJK – LEVINSON 2015, 303; WMMM Numizmatikai gyűjtemény, ltsz.: 64.1650.1. (3050)

Kat. 42.

1. ismeretlen lelőhely 3. (Zavaros-gyűjtemény)
2. Leírás:
 - a. Av.: LVDOVICVS·MAGNVS·REX; XIV. Lajos francia király jobbra néző portréja
 - b. Rv.: QVOT·APTA·CORONIS, alul EXTRAORDINAIRE DE[S] GVERRES; babérfa
 - c. állapot: ép, jó állapotú
3. Átmérő: 25 mm
4. Súly: 4,23 gr
5. Típus, kibocsátó: francia zseton
6. Lyukak száma: 1
8. Irodalom: GUEANT – PRIEUR 2007, 440C; WMMM Numizmatikai gyűjtemény, ltsz.: 64.1662.1. (3062) (Miklósi M. Ödön hagyatéka)

Kat. 43.

1. ismeretlen lelőhely 4. (Zavaros-gyűjtemény)
2. Leírás:
 - a. Av.: +OMV[...]ODBMN[.]OBM; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: XΘ[...]O[.]VBODPMΘ[.]O[.]VM; közepén rózsza, körülötte három korona és három liliom
 - c. állapot: ép, kopott
3. Átmérő: 23,5 mm
4. Súly: 1,61 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi vagy észak-francia/flamand zseton
6. Lyukak száma: 1
8. Irodalom: WMMM Numizmatikai gyűjtemény, ltsz.: 64.1667.1. (3067)

Kat. 44.

1. ismeretlen lelőhely 5. (Zavaros-gyűjtemény)
2. Leírás:
 - a. Av.: *GOTTES-[REICH·BLEI]BT·EWIC; országalma háromkaréjos keretben
 - b. Rv.: *[...]·RECH·PFEN; bal oldalon arcus nap, jobb oldalon jobbra néző, arcus hold
 - c. állapot: ép
3. Átmérő: 18,5 mm
4. Súly: 1,0 gr
5. Típus, kibocsátó: országalmás típus; nürnbergi zseton
6. Lyukak száma: 0
8. Irodalom: WMMM Numizmatikai gyűjtemény, ltsz.: 65.72.35.

Kat. 45. (játékpénz)

1. Ócsény-Pusztagyörke 5.; 15–17. századi település (Ózsák)
2. Leírás:
 - a. Av.: hajó a zseton szélén függőleges rovátkák; a körirat hajó jobb oldalán LOS, bal oldalán A (a körirat eredetileg: PLUS ULTRA), alatta IH
 - b. Rv.: arcus nap, hold, négy csillag; RECHEI PFEIING:
 - c. állapot: ép, széle egy helyen kissé berepedt
3. Átmérő: 19 mm
4. Súly: 0,82 gr
5. Típus, kibocsátó: hajós típus; játékpénz, Bécs, 1800 körül (FG)
6. Lyukak száma: 0
7. Találó neve: Csikós Zoltán
8. Irodalom: WÜRSCHINGER 1943, 22. nr. 42–43. (FG)

A késői nürnbergi zsetonok kibocsátóinak megoszlása

Témánk szempontjából, a feltételezhetően népi ékszerként vagy viseleti elemként használt zsetonok szempontjából különös jelentősége van azoknak a Nürnbergben készített példányoknak, amelyek a készítő neve is szerepel, mert működési idejük ismeretében lehetővé válik a zsetonok használatának *post quem* keltezése.

A 44 itt közölt zseton közül 24 készült biztosan Nürnbergben, közülük 23 darabnak a kibocsátója is meghatározható: egy kivétellel – Jörg Schultes (mester: 1515, meghalt: 1559) – a már említett Krauwinckel vagy Lauffer családnak köthető.

A Krauwinckel családnak csak két tagjától vannak tárgyaink: Damianus Krauwinckeltől egyetlen példány, aki 1543-ban lett számológymester (meghalt 1581-ben), illetve II. Hanns Krauwinckeltől hét darab (ebből kettő az alsórácegresi leletegyüttesből, kettő pedig Bonyhád-Óhegyről), aki 1586-tól tevékenykedett 1635-ös haláláig.

A Lauffer család tagjai által kibocsátott példányok időrendben: Mathäus Lauffer (mester: 1612–†1634): 1 db, Wolf Lauffer II. (mester: 1612–†1651): 3 db, Wolf Lauffer III. (mester: 1650–†1670): 6 db, (Wolf Lauffer II. vagy III.: 1 db); Cornelius Lauffer (mester: 1658–†1711): 1 db, Lazarus Gottlieb Lauffer (mester: 1663–†1709): 2 db. Mint látható, a Lauffer család zsetonjai a teljes 17. századot lefedik, és feltűnő, hogy – bár 1554-től működtek⁶⁰ – a 16. század második feléből a család egyetlen zsetonja sem került elő. Ez az egyetlen eloszlás is erősítheti az átlukasztott számológymesternek a rác népességhez való kötését, mert Tolna megyébe is a tizenöt éves háború okozta településpusztulást követően indult meg nagyobb arányban a beköltözésük.⁶¹

Éremképek

A 44 zseton közül 42 esetében vizsgálható az előlap (a kajdaci és az egyik ócsényi példánynál lekopott): 35 esetben országalma látható rajta, két-két esetben hajó, illetve négyelt címerpajzs, egy-egy példányon pedig antik történet (Androklész és az oroszlán), ló, illetve királyportré (XIV. Lajos).

A hátlapokat 43 esetben lehetett megállapítani (az egyik ócsényi példányról teljesen lekopott, egy másik ócsényin csak a négyzetes keret látszik, míg a Tolna-Mözs-Káposztáskertek III. lelőhelyen előkerült példánynál egy kis kör mellett csak egy lilium levele vehető ki). 28 esetben középen rózsát, körülötte három koronát és három liliumot jelenítettek meg, négy esetben pedig egyenlő szárú keresztet, amelynek szárai között egy-egy szív fölött egy-egy korona van. Két példányon szárnyas oroszlán könyvvel (Szent Márk evangélista jelképe), Krisztus-monogram (XPS), illetve élére állított négyzetben négy lilium található.

⁶⁰ GROENENDIJK – LEVINSON 2015, 2–3.

⁶¹ SZAKÁLY 1991, 22–23.

Néhány további hátlapon olyan ábrázolásokat találunk, amelyekből csak egy-egy példány van anyagunkban: nap és hold; rombusz szárából kinövő liliomok; végül pedig babérfa.

Fontos kiemelni, hogy a Tolna megyei zsetonok éremképei viszonylag egyneműnek mondhatók a külföldi anyag ismeretében. Feltűnő a – főleg a későbbi nürnbergi típusokhoz köthető – országalmás előlapok, illetve koronás-liliomok hátlapok túlsúlya, míg bizonyos típusok teljesen hiányoznak. Ha például csak a Lauffer család anyagának jól feldolgozott katalógusát vesszük alapul, akkor az ott bemutatott típusok közül az alábbiakra egyáltalán nem találunk példát: számolómasteres (*Schulpfennige*), hajós (*Schiffspennige*), városképes, számolóasztalos (*Rechentafel*), angol, francia, spanyol témákat (uralkodókat), illetve mitológiai és bibliai/keresztény motívumok ábrázoló, allegorikus típusok.⁶²

Jelmondatok

A nürnbergi zsetonok jellemzője, hogy a köriratokon bibliai témájú vagy általános érvényű jelmondatokat jelenítenek meg. Értelmes jelmondat vagy annak kiegészíthető töredéke 21 zsetonon olvasható. Ezek négy szöveg különböző variációi, gyakorisági sorrendben az alábbiak: *Gottes segen macht reich* (Isten áldása gazdaggá tesz): tíz; *Gottes reich bleibt ewig* (Isten országa örökké megmarad) nyolc; *Glück beschert ist ungewert* (A szerencse nem garantált) két; végül pedig *Neydt thvt ihm selbst leydt* (Az irigység árt önmagának) egy esetben.

Érdekes, hogy a korábban közölt hét pinchelyi zseton körirata között három további jelmondat is előfordul: *Got alein die eere sei* (Egyedül Istené legyen a dicsőség); *Gotes gaben sol man lob* (Isten ajándékait dicsérni kell); *Wer got ver travt hat [auf keinen Sand gebaut]* (Aki Istenben bíz [az nem homokra épít]).⁶³

A KILYUKASZTOTT SZÁMOLÓZSETONOK LELŐHELYEINEK KAPCSOLATA A HÓDOLTSÁGKORI BALKÁNI NÉPESSÉGGEL

A lyukas zsetonok településtörténeti szempontú elemzésébe a korábban közölt tárgyakat is bevonom, mert vizsgálódásom elsősorban éppen ezekre, a másodlagosan felhasznált zsetonokra irányul. Amint már volt róla szó, a Tolna megyéből ismert 53 számolózseton közül 37 van kilyukasztva: a korábban közöltek közül az összes, szám szerint kilenc darab, a most bemutatott 44 példány közül pedig 28.

A 37 átlukasztott számolózseton 22 ismert és két ismeretlen lelőhelyről származik, közülük három balkáni kapcsolataira (Dombóvár-Békató; Pinchely-Bödönkút; Sárszentlőrinc-Alsórácegres: Kat. 17–20) már kitértem. A többi 19 lelőhely közül 12 helyen a török korban hosszabb-rövidebb ideig igazolhatóan balkáni származású lakók is megfordultak (2. kép).

A középkori Iván falu (Kat. 2–3) a török hódoltság után elnéptelenedett, 1570-ben Bonyhád környékén egyedülként pusztának írták össze,⁶⁴ de műszeres leletgyűjtéseink alapján egyértelmű, hogy a 17. század első felében egy részét újra lakták, az egyéb leletek alapján részben legalább vélhetően balkániak. A kajdacszi zseton lelőhelye (Kat. 5) egy középkori előzmények nélküli, II. Mátyás és II. Ferdinánd érméivel keltezett 17. századi telep, amelynek lakóiban okkal sejthetünk balkáni eredetű népeiséget.⁶⁵ Pálfa-Felsőrácegres (Kat. 14) neve önmagáért beszél, a balkáni népeiségre vonatkozó adatokat a tanulmány elején már bemutattam. Simontornya belterületén (Kat. 21) a török kori palánkfal egy részének feltárása során balkáni eredetű kerámiatöredékek mellett egy átlukasztott

⁶² GROENENDIJK – LEVINSON 2015, passim.

⁶³ VARGA 2016, 334.

⁶⁴ DÁVID 2006, 68. 14. jegyzet.

⁶⁵ A szerző terepbejárása, 2021. augusztus 4.

2. kép. Számolózsetonok lelőhelyei Tolna megyében (nagybetűvel a kilyukasztott zsetonok lelőhelyei)

zsetont is találtunk.⁶⁶ Anyavár csak 1545–1546-ban szerepel a török zsoldlistákban – Hegyi Klára szerint őrségét ez után felszámolták –, ekkor legalább az őrség negyede balkáni eredetű volt.⁶⁷ A régészeti leletek tanúsága alapján a vár közvetlen környékét a török kor későbbi szakaszában is lakták. Janya még a 18. század elején is Tolna megye egyik legjelentősebb rác települése volt,⁶⁸ így nem meglepetés a vár közelében, két különböző lelőhelyen (Kat. 22–23) talált két átlyukasztott számolózseton. Szerdahely falu (Kat. 26–27) közvetlenül a Szekszárd közelében fekvő, főleg balkáni katonákkal megrakott Jenipalánk vára mellett létezett (nem véletlenül nevezték a várat szerdahelyinek is).⁶⁹ A Tamási melletti Adorján (Kat. 29) rác lakóit több 17. századi adatból is ismerjük,⁷⁰ telepüket nemrég sikerült régészetileg is azonosítani; itt két, ki nem lyukasztott zseton is előkerült. A Tamási határában fekvő Henye falut (Kat. 31) 1639 és 1675 között több összeírás szerint is rácok lakták.⁷¹ Tengelicet (Kat. 33) egy 1620-as években keletkezett feljegyzés addig a tolnaiak éltek, ekkor „a rácok megszállották”.⁷² Az említett jenipalánki vártól légvonalban 2,5 km-re feküdt a Tolna-

⁶⁶ K. NÉMETH 2021, 65.

⁶⁷ HEGYI 2007, II. 1072–1073.

⁶⁸ SZILÁGYI 1983, 50–51.

⁶⁹ HEGYI 2007, II. 1162.

⁷⁰ HEGEDŰS 1979, passim; K. NÉMETH 2015b, 226–227.

⁷¹ HEGEDŰS 1979, passim; K. NÉMETH 2015b, 227.

⁷² HEGEDŰS 1997, 187.

Mözs-Szarvas-dűlőben feltárt, középkori előzmények nélküli, a 17. században lakott teleprészlet (Kat. 36), ahol a jelenségek és leletek egy része is balkáni népességre utal.⁷³ A Várdomb határában fekvő Kesztlőc mezőváros területén (Kat. 37) a régészeti feltárások során előkerült kerámia-töredékek alapján igazolható, hogy a török hódítás során elpusztult település helyén balkáni beköltözők is megtelepedtek.⁷⁴

A maradék hat lelőhelyen, ahol kilyukasztott zsetonok kerültek elő, nincs adatunk balkáni eredetű népességre.⁷⁵ Ezek az alábbi középkori faluhelyek: Farkasd (Kat. 1), Széplak (Kat. 4), Bat (Kat. 6), Ózsák (Kat. 8, 10), Lak (Kat. 15) és Icse (Kat. 34).

A 16 nem kilyukasztott zseton kilenc lelőhelyről származik. Jellemző, hogy köztük nyolc középkori lelőhelyet (hét faluhelyet és egy várat), és mindössze egyetlen, középkori előzmények nélküli, 17. századi települést (a már említett Tamási-Adorjánpusztát) találunk. A hét középkori falu egy részének centrális funkciója, a helyi gazdaságban betöltött szerepe miatt magyarázható a kereskedelemhez köthető számolózsetonok feltűnése. Kesztlőc (Kat. 38–39) részleges városfunkciójú mezőváros volt uradalomközponttal, hetipiaccal és országos vásárral, Gyapa (Kat. 12–13) és Száka (Kat. 24; a mai Szálka középkori előzménye) pedig központi szerepet ellátó falu volt, előbbi a Paksiak kúriájával és officiálisával, utóbbi pedig hetipiaccal.⁷⁶ Ózsák (Kat. 7, 9), Lak (Kat. 16), Fejérvíz (Kat. 35), valamint a falunévvvel egyelőre nem azonosított Ócsény-Tölös (Kat. 11) és Szekszárd-Fazekas-völgy (Kat. 25) esetében nem tudunk centrális szerepről. A tamási várban előkerült, nem átlukasztott zsetont (Kat. 32) is bizonyára még a török hódítás előtt használta a vár gazdasági személyzete.

Összefoglalóan elmondható, hogy a 37 lyukas zseton közül egy darab a balkáni népességhez köthető sírból került elő (Dombóvár-Békató), és ugyanez feltételezhető a tanulmány alapjául szolgáló sárszentlőrinci négy zsetonról is. Öt átfúrt érme török várakból, illetve váralja településekről származik (Simontornya, Sióagárd-Janyavár, Szekszárd-Palánk), további öt pedig olyan 17. századi telepekről, amelyek az előkerült egyéb érmék alapján csak ebben az évszázadban léteztek, és írott források, településtörténeti megfontolások, illetve olykor egyéb fémleletek alapján balkáni eredetű népesség lakta őket (Kajdacs, Pálfa-Felsőrácegres, Tamási-Adorján, Tengelic). A maradék 22 lyukas zseton lelőhelye olyan faluhely, amelyek lakottsága az Árpád-kortól indul és a 17. századig lakottak voltak, tehát pusztán az egyéb leletek alapján nem lehetséges a zsetonok korszakhoz kötése.

Érdekes megfigyelést tehetünk, ha a lyukas, illetve nem kilyukasztott zsetonok között a korai, illetve a késői (16. század közepénél újabb, a kibocsátó nevével ellátott) érmék arányát vizsgáljuk. A 16 nem lyukas zseton között tíz, fiktív feliratot tartalmazó, 15. század végi, 16. század eleji példányt, és csak két késői nürnbergi zsetont találunk; további négy zseton szintén Nürnbergből származik, de ezek töredékes darabok, ami miatt feltételezhető, hogy egy részük eredetileg át volt lyukasztva.

A 37 lyukas zseton között feltűnően magas a 16. század közepénél későbbi, a kibocsátó nevét is tartalmazó nürnbergi zseton, míg a 15. század végi, 16. század első felére jellemző darabokból csak tíz van átlukasztva (tovább egy 17. század végi, 18. század eleji francia zseton is). Úgy tűnik tehát, hogy a korábbi zsetonokat ritkábban lyukasztották ki, azaz bizonyára főleg eredeti funkciójuknak megfelelően, számolásra használták őket, ellenben a 16. század közepénél későbbi (a meghatározható kibocsátók személye alapján pedig leginkább 17. századi) zsetonok kétharmad részét kilyukasztották.

A Tolna megyéből összegyűjtött, statisztikailag már elég magasnak mondható mintegy félszáz számolózseton vizsgálata alapján talán nem tűnik merészségnak levonni a következtetést, hogy

⁷³ ÓDOR 2007, 20.

⁷⁴ SZABÓ et al. 2019, 83.

⁷⁵ Széplak kapcsán egyetlen, rácokkal kapcsolatos adatot ismerek, ám ezt bajosan lehetne tárgyunkhoz kapcsolni. 1703-ban egy földesúri hatalmaskodás során Kersnerics Mihály 65 rác fegyverrel elfoglalta Széplakot Mérey Mihály szekszárdi apáttól. KÉRI 2000, 327.

⁷⁶ K. NÉMETH 2013, 219, 229–230, 239.

a 17. századi kilyukasztott zsetonok tömeges megjelenése nem a véletlen műve, hanem valami-féle divatváltozásra utal (ennek kronológiájában természetesen számolva a zsetonok kibocsátása és másodlagos felhasználása között eltelt, nehezen meghatározható időbeli különbséggel is). Ezt a változást a tanulmány elején bemutatott, részben sírokból származó régészeti párhuzamok, illetve a Tolna megyében a török kor második felében túlsúlyra jutó balkáni eredetű népességre utaló írott források alapján bizonyára ennek a népességnek a megjelenéséhez köthetjük, és ezt a megfigyelést remélhetőleg későbbi, tervszerű temetőfeltárások is megerősíthetik majd.

ÖSSZEFOGLALÁS

Közleményemben egy látszólag jellegtelen leletegyüttesről igyekeztem kimutatni a lelőhely topográfiai helyzete, környékének hódoltságkori történeti adatai, valamint a leletek kora és jellege alapján, hogy feltételezhetően török kori balkáni eredetű népességhez (talán sírhoz vagy temetőhöz) köthetők. A régészeti párhuzamok alapján a négy átlyukasztott nürnbergi zseton leginkább talán fejdíszhez tartozhatott (ezt erősítheti, hogy a talajművelés általában a csontvázak legmagasabban fekvő, a váz síkjából leginkább kiemelkedő részét, a koponyát sérti meg).

A Sárszentlőrinc-Alsórácegres közelében kiszántott, egybetartozó számolózsetonok újabb adatot szolgáltatnak az átlyukasztott érmékkel díszített törökös-balkáni népi ékszerek a Dél-Dunántúlról eddig alig dokumentált elterjedéséhez, és felhívják a figyelmet – amit eddig is feltételezett a kutatás –, hogy a régióban előkerült kilyukasztott, másodlagosan felhasznált (többnyire nürnbergi) számolózsetonokkal egyéb, keltező kísérőleletek megléte esetén a hódoltságkori, balkáni eredetű népesség egyik régészeti indikátoraként számolhatunk.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARNARD 1916 BARNARD, Francis Pierrepont, *The Casting-Counter and the Counting-Board: a Chapter in the History of Numismatics and Early Arithmetic*. Oxford 1916.
- BARNARD 1920 BARNARD, Francis Pierrepont, *Italian Jettons*. The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society, Fourth Series Vol. XX (1920) 216–272.
- BÁRDI 2014 BÁRDI Bogáta, *14. századi asztali kerámia Visegrád-Duna parti út 1. lelőhelyről – Fourteenth-century Table Ceramics from 1 Duna-parti Street at Visegrád*. In: A múltnak kútja. Fiatal középkoros régészek V. konferenciájának tanulmánykötete. Szerk. Rácz Tibor Ákos. Szentendre 2014, 25–34. (Feren-czy Múzeum Kiadványai, A. sorozat. Monográfiák 3.)
- BÁRDOS 1987 BÁRDOS Edith, *Középkori templom és temető Kaposvár határában II. – Medieval Church and Cemetery in the Vicinity of Kaposvár: Part II*. Somogyi Múzeumok Közleményei 8 (1987) 5–82.
- DÁVID 1982 DÁVID Géza, *A simontornyai szandzsák a 16. században*. Budapest 1982.
- DÁVID 2006 DÁVID Géza, *Bonyhád és környékének települései az oszmán korban – Bonyhád and its neighborhood in the Ottoman Age*. In: Előkészületek Bonyhád monográfiájához. Előadások a IV. Völgységi konferencián (2005. november 26.). Szerk. László János – Szóts Zoltán. Bonyhád 2006, 57–70.
- ENDREI 1963 ENDREI Walter, *Számvetés és Magyar Arithmetica – Calcul et Arithmétique Hongroise*. Magyar Könyvszemle 79 (1963) 4. sz. 227–237.
- FLÓRIÁN 1997 FLÓRIÁN Márta, *Öltözködés*. In: Magyar néprajz nyolc kötetben IV. Életmód. Főszerk. Balassa Iván. Budapest 1997, 585–767.
- GAÁL 1982 GAÁL Attila, *A dombóvár-békatói XVI–XVII. századi temető – The 16th-17th Century Cemetery of Dombóvár-Békató*. SzBÁMÉ X–XI (1979–1980) [1982] 133–223.
- GAÁL 2014 GAÁL Attila, *17–18. századi gyűrűk, pecsétgyűrűk és pecsétnyomók Tolna megyéből – Ringe, Siegelringe und Stempelsiegel von den 17–18. Jahrhunderten aus Komitat Tolnau*. WMMÉ XXXVI (2014) 379–404.
- GAÁL – KŐHEGYI 1977 GAÁL Attila – KŐHEGYI Mihály, *Tolna megye Pesthy [!] Frigyes Helynévtárában III*. SzBÁMÉ VI–VII (1975–1976) [1977] 279–360.
- GERELYES 2012 GERELYES Ibolya, *A törökös-balkáni ékszertípusok elterjedése a hódoltságban*. In: Identitás és kultúra a török hódoltság korában. Szerk. Ács Pál – Székely Júlia. Budapest 2012, 215–228.

- GIBER – HAVASY – RÁKÓCZI 2017 GIBER Mihály – HAVASY Orsolya – RÁKÓCZI Gergely, *Megelőző feltárás a Végvári vitézek téréen (Eger-Belváros). A 2014. évi feltárás eredményeinek összefoglalása két leletcsoport reprezentálásával – Exploratory Excavations in Végvári vitézek tér in the Centre of Eger*. In: Örökségünk védelme és jövője 2. A Dobó István Vármúzeumban 2016. február 4–5-én megrendezett tudományos konferencia tanulmánykötete. Szerk. H. Szilasi Ágota. Eger 2017, 145–164. (Studia Agriensia 33.)
- GOHL 1902 GOHL Ödön, *Antik érmek, osztrák pénzek és az emlékérmek*. In: A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. Alapításának századik évfordulója alkalmából írták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Budapest 1902, 170–174.
- GROENENDIJK – LEVINSON 2015 GROENENDIJK, Freek – LEVINSON, Robert A., *Nürnbergi Rechenpfennige – Nuremberg Jetons. Band 2. – Vol. 2. Die Familie Lauffer – The Lauffer Family, ca. 1554–1712*. München 2015.
- GROENENDIJK – LEVINSON 2022 GROENENDIJK, Freek – LEVINSON, Robert A., *Nürnbergi Rechenpfennige – Nuremberg Jetons. Band 3. – Vol. 3*. München 2022.
- GUBA 2010 GUBA Szilvia, *Szécsény, Rákóczi út 113–115*. RKM 2009 (2010) 353–354.
- GUEANT – PRIEUR 2007 GUEANT, Olivier – PRIEUR, Michel, *Les bustes des rois et reines de France sur les jetons de l'ancien régime*. Paris 2007.
- GYURICZA 1996 GYURICZA Anna, *Hogyan számoltak a középkori Magyarországon? – Das Rechnen im Ungarn des Mittelalters*. In: A magyar iskola első évszázadai (996–1526). Szerk. Szabó Péter – G. Szende Katalin. Győr 1996, 125–127.
- HADNAGY 1991 HADNAGY Albert, *Jegyzetek Rácegrespuszta múltjához*. In: A főlevéltárnok. Dr. Hadnagy Albert élete és munkássága. Szerk. Dobos Gyula. Szekszárd 1991, 39–41. (Tolna Megyei Levéltári Füzetek 1.)
- HEGEDÜS 1979 HEGEDÜS László, *Tolna megye nyugati felének települései 1580 és 1704 között*. TTMT 9 (1979) 9–104.
- HEGEDÜS 1997 HEGEDÜS László, *Kelet-Tolna települései (1543–1686)*. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 6 (1997) 115–208.
- HEGYI 2007 HEGYI Klára, *A török hódoltság várai és várkatonasága I–III*. Budapest 2007. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 9.)
- HORVÁTH 1979 HORVÁTH Terézia, *Népi ékszerek*. SzBÁMÉ VIII–IX (1977–1978) [1979] 219–226.
- HORVÁTH 1980 HORVÁTH Terézia, *Lázsiás, lázsiá*. In: Magyar néprajzi lexikon III. Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest 1980, 415–416.
- HUNKA – PROHNENKO 2017 HUNKA, Jan – PROHNENKO, Igor, *A királyháza Nyaláb vár pénzérméi – The Coins of Castle Nyaláb in Korolevo*. Numizmatikai Közlöny CXIV–CXV (2015–2016) [2017] 115–130.
- HUSZÁR 1956 HUSZÁR Lajos, *A budai várpalota ásatásainak éremleletei – Die Münzfunde der Ausgrabungen auf dem Gebiet der Burg von Buda*. Budapest Régiségei XVII (1956) 197–240.

- HUSZÁR 1966 HUSZÁR Lajos, *Visegrád történeti emlékei az éremleletek tükrében*. Műemlékvédelem X (1966) 9–16.
- HUSZÁR 1972 HUSZÁR Lajos, *A kishánai vár éremleletei*. Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve VIII–IX (1972) 215–219.
- K. NÉMETH 2013 K. NÉMETH András, *Tolna megye központi helyei a középkorban – Centres of Tolna County in the Middle Ages*. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 8 (2013) 213–247.
- K. NÉMETH 2015a K. NÉMETH András, *A középkori Tolna megye templomai – The medieval Churches of Tolna County*. Szekszárd 2015.
- K. NÉMETH 2015b K. NÉMETH András, *Tamási és határa a 17. században – Tamási and its boundaries in the 17th Century*. In: Tanulmányok Tamási történetéből. Óskor, római kor, középkor, törökkor. Szerk. Torma István. Tamási 2015, 213–238.
- K. NÉMETH 2021 K. NÉMETH András, *Török és kuruc kori palánkszerkezet feltárása Simontornyán*. Várak, kastélyok, templomok évkönyv 2021, 62–67.
- KÉRI 2000 KÉRI Henrik, *A bonyhádi uradalom tulajdonosai 1660 és 1740 között. A birtok betelepülése a török kiűzése után – The Owners of the Estate of Hidas (Bonyhád) between 1660 and 1740. Resettlement after the Expulsion of Ottomans*. Századok 134 (2000) 323–340.
- KISS 1938 KISS István, *Simontornya krónikája*. Simontornya 1938.
- KOREK 1992 KOREK József, *A zombor-bükkszállási 17. századi temető sírleletei – Grave-finds from the 17th century at Zombor-Bükkszállás*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1989-90/1 (1992) 181–201.
- KOVÁTS – GRÓF 2006 KOVÁTS István – GRÓF Péter, *Visegrád, Fő utca*. RKM 2005 (2006) 337–338.
- LABROT 1989 LABROT, Jacques, *Une histoire économique et populaire du moyen age. Les jetons et les méreaux*. Paris 1989.
- MÁTÉ 2018 MÁTÉ Gábor, *A dél-dunántúli rácok történeti néprajzi kérdései a 17–18. században*. Ethn 129 (2018) 3. sz. 371–390.
- MENDE 2002 MENDE Balázs, *A Sárszentlőrinc-Birkajárás lelőhelyen feltárt emberi csontmaradványok vizsgálata*. WMMÉ XXIV (2002) 193–195.
- MÉRAI 2010 MÉRAI, Dóra, „The True and Exact Dresses and Fashion”. *Archaeological Clothing Remains and their Social Contexts in Sixteenth- and Seventeenth-Century Hungary*. Oxford 2010. (Archaeolingua Central European Series 5. BAR International Series 2078.)
- MÉSZÁROS 2006 MÉSZÁROS Orsolya, *Késő középkori ház Visegrád polgárvárosában. Fő utca 32 (Birkl-telek). Héjj Miklós és Parádi Nándor ásatása (1963) – Ein spätmittelalterliches Haus in der Bürgerstadt Visegrád-Fő utca 32 (Birkl-telek). Ausgrabung von Miklós Héjj und Nándor Parádi (1963)*. Archaeologiai Értesítő 131 (2006) 145–168.

- MIKLÓS 1996 MIKLÓS Zsuzsa, *Vác középkori pincéi – Die mittelalterlichen Keller von Vác*. Vác 1996. (Váci Könyvek 9.)
- MIKLÓS 2002 MIKLÓS Zsuzsa, *Sárszentlőrinc-Birkajárás (Homokos) szondázó ásatása – Sárszentlőrinc-Birkajárás (Homokos) Ausgrabung mit Sondierung*. WMMÉ XXIV (2002) 169–191.
- MIKLÓS 2007 MIKLÓS Zsuzsa, *Tolna megye várai*. Budapest 2007. (Varia Archaeologia Hungarica XXII.)
- MITCHINER 1988 MITCHINER, Michael, *Jetons, Medalets and Tokens. Vol. 1. The Medieval Period and Nuremberg*. London 1988.
- MOLNÁR 1987 MOLNÁR Mihály, *A számolópfennigek – Counters*. Az Érem 43 (1987) 1. sz. 28–30.
- MRT 9. DINNYÉS István – KÖVÁRI Klára – KVASSAY Judit – MIKLÓS Zsuzsa – TETTAMANTI Sarolta – TORMA István, *Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás (XIII/2. kötet)*. Szerk. Torma István. Budapest 1993. (Magyarország régészeti topográfiája 9.)
- ÓDOR 2007 ÓDOR János Gábor, *Beszámoló az M6 autópálya Tolna megyei szakaszán végzett megelőző feltárásokról – An Account of the Preventive Uncoverings of the Tolna County-Section of the M6 Motorway*. Magyar Múzeumok 13 (2007) 1. sz. 18–20.
- PECZ 1902 Ókori lexikon. *Első kötet. A–L*. Szerk. Pecz Vilmos. Budapest 1902.
- REICH 2018 REICH Szabina, *Kora újkori kegyérmék – Early modern Christian sacramental medals*. Ethn 129 (2018) 2. sz. 642–676.
- ROELANDT – SOMBART – PRIEUR 2005 ROELANDT, Claude – SOMBART, Stéphan – PRIEUR, Michel, *Les jetons du Moyen-Age*. Paris 2005.
- RÓZSA et al. 2021 RÓZSA, Zoltán – P. HORVÁTH, Viktória – KERÉKES, György – ZSIKAI, Rajmund Péter, *At the Intersection of Border Areas. Traces of an Inn of the 17th and 18th centuries on the Border of Today's Kaszaper and Végegyhaza (Békés County, Hungary)*. Ziridava Studia Archaeologica 35 (2021) 335–355.
- SAURMA 1892 SAURMA-JELTSCH, Hugo Freiherrn von, *Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer un polnischer Gepräge*. Berlin 1892.
- STALZER 1989 STALZER, Franz, *Rechenpfennige. Band 1: Nürnberg. Siegnirte und zuweisbare Gepräge. 1. Lieferung: Die Familien Shultes, Koch und Krauwinkel*. München 1989.
- SZABÓ et al. 2019 SZABÓ Géza – BÉKEFI Mónika – KIRÁLY Edit – CSÁNYI Viktor, *Castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea. Megelőző régészeti feltárás a Tolna megyei Kesztlöc középkori mezőváros területén II. (2007) – Castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea. Eine vorbeugende archäologische Freilegung im Komitat Tolnau auf dem Gebiet der mittelalterlichen Siedlung Kesztlöc (2007) II*. WMMÉ XLI (2019) 65–125.
- SZAKÁLY 1991 SZAKÁLY Ferenc, *Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben (Vázlat)*. In: *A szerbek Magyarországon*. Szerk. Zombori István. Szeged 1991, 10–50.

- SZAMOTA – ZOLNAI
1902–1906 *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye.* Gyűjtötte Szamota István, szerk. Zolnai Gyula. Budapest 1902–1906.
- SZILÁGYI 1983 SZILÁGYI Mihály, *Az újratelepülő Tolna megye (1710–1720).* TTMT X (1983) 33–168.
- V. SZÉKELY 2014 V. SZÉKELY György, *A Solt-Tételhegyen előkerült numizmatikai anyag értékelése – The numismatic finds from Solt-Tételhegy.* In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy Kiskunfélegyháza, Amler-bánya.* Szerk. Somogyvári Ágnes – Szentpéteri József – V. Székely György. Kecskemét 2014, 245–261. (Archaeologia Cumanica 3.)
- VARGA 2016 VARGA Máté, *17. századi pénzhamisító műhely maradványai Pincehely határából – Fundobjekte einer Geldfälscherwerkstatt aus dem 17. Jahrhundert am Flur von Pincehely.* WMMÉ XXXVIII (2016) 329–348.
- VARGA 2018 VARGA Máté, *Nürnbergi számolószeton Csatókamarásról.* In: *Fémek a földből I.* Szerk. Bíró Gyöngyvér – Katona-Kiss Attila – Rózsa Zoltán. Orosháza 2018, 115–117. (Mozaikok Orosháza és vidéke múltjából 19.)
- WEIDLEIN 1934 WEIDLEIN János, *Elpusztult falvak Tolnában és Baranyában.* Századok LXVIII (1934, pótfüzet) 611–630.
- WICKER 2008 WICKER Erika, *Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában – Rác and Vlah Peoples in the Northern-Bácska Region during the Turkish Rule.* Kecskemét 2008.
- WÜRSCHINGER 1943 WÜRSCHINGER, Franz, *Wiener Rechenpfennige und Spielmünzen im 18. und 19. Jahrhundert.* Wien 1943.
- ZOLNAY 1978 ZOLNAY László, *Kincses Magyarország. Középkori művelődésünk történetéből.* Budapest 1978.

RÖVIDÍTÉSEK

Ethn	Ethnographia, Budapest
RKM	Régészeti kutatások Magyarországon, Budapest
SzBÁMÉ	A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, Szekszárd
TTMT	Tanulmányok Tolna megye történetéből, Szekszárd
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd
WMMM	Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd

Zur türkischen Tracht gehörende durchgeschlagenen Münzen aus der Türkenzeit aus der Grenze Sárszentlőrinc *Rechenpfennige im Komitat Tolnau*

Neben in der Grenze von Sárszentlőrinc-Alsórácegrespuszta ausgepflügten Menschenknochen kamen in einem Bund auch vier durchgeschlagene Rechenpfennige und ein preußischer Groschen vor. Von den Pfennigstücken wurden drei vom Hanns Krauwinckel II. (+1635), ein vom Mathäus Laufer (+1634) Rechenmeister begeben.

Nach Ausgrabung entstehenden archäologischen Parallelen (Dombóvár-Békató, Zombor-Bükk-szállás, Bodrogmonostorszeg) läßt es sich anmuten, daß die durchgeschlagenen Münzen als Kopfschmuckteil getragen waren, deren Benutzer während der Türkenzeit unter den in diese Gegend gezogenen Völkergruppen balkanischer Abstammung – in dieser Zeit als Raizen benannt – zu suchen sind. Ihr Aufenthalt im 17. Jahrhundert wird auch von Schriftquellen bestätigt, ein Hinweis dafür ist das Vorsetzwort „Rác-“ (siehe Alsórácegres) des Names eines ehemaligen Einödhofes, welches in der Nähe des Fundortes lag. Die durchgeschlagenen Münzen wurden allerdings nicht nur als Kopfschmuck, sondern auch als Halskette oder Kleidungsverzierung getragen.

In Verbindung mit den Gegenständen habe ich die Rechenpfennige aus dem Komitat Tolnau zusammengesammelt. 31 Stücke von den gesamten 53 Stücken wurden gegen Mitte des 16-ten Jahrhunderts in Nürnberg gefertigt, welche zu der Familie Krauwinckel oder Laufer gehören. Der Herkunftsort mancher früheren, fiktive Umschriften enthaltenden Stücken läßt sich schwierig feststellen (Flandrien, Frankreich oder Nürnberg), man findet aber unter ihnen einige Rechenpfennige aus französischen Gebieten oder aus Venedig.

In Hinsicht unseres Themas sind die – meistens am gleichen Punkt – durchgeschnittenen Rechenpfennige am wertvollsten, von denen kamen 22 Stücke von bekannten und 37 Stücke von unbekanntem Fundorten hervorkamen. Bei 15 Fundorten läßt es sich bestätigen, daß in der Türkenzeit Völker von balkanischer Abstammung hier an dieser Gegend sesshaft waren. Ein Stück mit Beweis und ein Stück aller Wahrscheinlichkeit nach kamen aus einem balkanischen Grab hervor, 5 Rechenpfennige aus türkischen Burgen, bzw. von den naheliegenden Ortschaften. Weitere 5 Stücke kamen von Siedlungen aus dem 17. Jahrhundert hervor, welche Ortschaften nur in diesem Jahrhundert existierten und laut verschiedenen Quellen und Daten von Völkern banatischer Herkunft bewohnt waren.

Die in der Nähe von Sárszentlőrinc-Alsórácegres hervorgekommenen, zusammenhaltenden Rechenpfennige leisten weitere Angaben über die bisher kaum dokumentierte Verbreitung der mit durchgeschlagenen Münzen verzierten türkischen-balkanischen volkstümlichen Schmücken in Süd-Transdanubien. Diese Gegenstände bezeugen es auch – was diese Forschung schon früher angenommen hat –, daß neben den in der Region gefundenen durchgeschlagenen und sekundär benutzten, meistens aus Nürnberg stammenden Rechenpfennigen auch mit anderen Begleitungsfindstücken der Bevölkerung balkanischer Herkunft aus der Türkenzeit als archäologischer Indikator gerechnet werden kann.